

RESİMLİ MÜNTEHABÂT-I EDEBİYYE ÜZERİNE BİR İNCELEME

Halil ADIYAMAN¹

Öz

Modern Türk edebiyatında edebiyat tarihi ve antolojiler hem edebiyat bilimi açısından hem de edebiyat eğitimi açısından önemlidir. Eleştiri kavramının gelişmediği, modern anlamda edebiyat tarihi kavramını karşılamayan tezkireler geleneğinden sonra Türk edebiyatında edebiyat tarihleri ve antolojiler Tanzimat dönemi ile beraber Batılı tarzda kurgu içerisine girer. Edebiyat tarihi çalışmalarını sistematik yapıya kavuşturan Gustave Lanson'dur. Türk edebiyatı tarihini ise Fuat Köprülü sistematik bir yapıda ele alır. Değerlendirmeye esas olan Resimli Müntehabât-ı Edebîye, Galatasaray Lisesi öğrencileri için Re'fet Avni ve Süleyman Bahrî tarafından hazırlanır. Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemi şair ve yazarlarının kısa bilgileri ve eserlerinden seçmeler yapılır. Edebi değerlendirmelerde sübjektif tavırlara da yer verilmekle birlikte edebiyat dünyasını aydınlatan objektif bilgiler de vardır. Şinasi, Ziya Paşa, Sâdullah Paşa, Namık Kemal, Recâizâde Ekrem Bey Abdülhak Hamit, Samipaşazâde Sezâi Bey, İsmâil Safâ Tevfik Fikret, Hâlid Ziyâ Bey, Cenab Şehâbeddin, Halit Nâzım, Nabizâde Nazım, Ahmet Hikmet Bey, Süleyman Nesib Bey, Rıza Tefvik Bey, Fâik Ali Bey, Hüseyin Siret Bey, Hüseyin Cahit Bey, Mehmet Rauf Bey, İbrâhim Cehdi Bey, Hüseyin Suad Bey ve Celal Sâhir Bey'e yer verilir.

Anahtar Kelimeler: Antoloji, Edebiyat Tarihi, Re'fet Avni, Süleyman Bahrî, Eleştiri.

A STUDY ON MÜNTEHABÂT-I EDEBİYYE

Abstract

History of literature and antologies in modern Turkish lieterature are important both in terms of literature education and the science of literature. When the concept of criticism was not developed and after the tradition of collection of antologies that did not meet concept of modern literary history, history of literature and antologies got its westen shape after the Tanzimat reform era in Türkish literature. It was Gustave Lanson who developed the history of literature systematically. Fuat Köprülü studied history of Turkish literature systematically. The work, Resimli Müntehabât-ı Edebîyye, under discussion was prepared by Re'fet Avni and Süleyman Bahrî for Galarasary High School students. Some selections were made from Tanzimat and Servet-i Fünun era poets and writers. Although there were some subjective approaches in literary assessment, there was also objective knowledge which enlightining literary world. Şinasi, Ziya Paşa, Sâdullah Paşa, Namık Kemal, Recâizâde Ekrem Bey, Abdülhak Hamit, Samipaşazâde Sezâi Bey, İsmâil Safâ, Tefvik Fikret, Hâlid Ziyâ Bey, Cenab Şehâbeddin, Halit Nâzım, Nabizâde Nazım, Ahmet Hikmet Bey, Süleyman Nesib Bey, Rıza Tefvik Bey, Fâik Ali Bey Hüseyin Siret Bey, Hüseyin Cahit Bey, Mehmet Rauf Bey, İbrâhim Cehdi Bey, Hüseyin Suad Bey and Celal Sâhir Bey were included in those assessments.

Keywords: Antolgy, history of literature, Re'fet Avni, Süleyman Bahrî and criticism.

1 Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, hadiyaman03@hotmail.com.

Giriş

Edebiyat tarihi, toplumların edebiyat sahasında verdiği eserlerin kronolojik bir biçimde sistematik bir yapıda ele alındığı eserlerdir. Edebiyat tarihlerinde temel unsur şair/yazar ve eser düzleminde ele alınır. Dünya literatüründe Gustave Lanson edebiyat tarihi çalışmalarını sistematik bir yapıda ortaya koyar. Lanson, edebiyat tarihini “medeniyet tarihinin bir kısmı” (Lanson,1926: 5) olarak niteler.

Türk edebiyatında tezkire geleneği bu eksikliği gidermeye çalışsa da sistematik bir yapıda modern bir edebiyat tarihçiliği ve edebiyat bilimi çalışmaları edebiyatımızda Tanzimat dönemi ile başlar. Şinasi'nin Fatin tezkiresini basması bu alana ilgiyi çekmesi açısından önemlidir. Yine Şinasi'nin Osmanlı atasözlerini “Durub-ı Emsal-i Osmaniyye” adıyla toplaması da bu konuyu destekler niteliktedir. Türk edebiyatında “Edebiyat tarihi adını taşıyan ilk eser Abdülhalim Memduh tarafından 1889 yılında yayımlanır ve Batılı modern metotlarla kaleme alınan Türk edebiyatı tarihi çalışmaları, tezkirecilik geleneğinden modern edebiyat tarihçiliğine geçişin ilk aşaması bu eserden sonra görülmeye başlar” (Sağlam, 2006: 11).

Bu dönemde edebiyat tarihi çalışmaları yapanlar arasında Şehabeddin Süleyman², Faik Reşad³, Ali Ekrem⁴, Köprülüzade Mehmed Fuad⁵ ve Mehmet Hayreddin⁶ sayabiliriz. Lanson'un bilimsel yaklaşımı Türk edebiyatında da kendine yer bulur. “Bunun yansımalarının netleştiği 1913 yılı, kültür hayatımız bakımından çok olumlu sonuçlar doğuran bir zaman dilimidir. Yeni Lisan ve Milli Edebiyat hareketinin Ziya Gökalp'in ufuk açıcı çalışmalarıyla olgunlaşacak geniş bir aydın kitle tarafından benimsenmesinin yanında, her alanda Türklüğü bir bütün olarak görme eğilimi de yaygınlaşmıştır. Bunun edebiyat tarihçiliği alanındaki ilk kıvılcımı, Fuat Köprülü ile Şahabettin Süleyman'ın ortak eseridir” (Polat, 2002: 4).

Fuad Köprülü de Lanson'un düşüncesinden hareketle Türk Edebiyatı Tarihi isimli eserini kaleme alarak Türk kültür ve medeniyeti ile edebiyat dünyasına katkıda bulunur. Bu eser kendisinden sonra gelen çalışmalara örnek olur. “Bu kitapta Türk edebiyatı tarihini iki büyük devreye ayıran yazarlar, Âşık Paşa'dan Akif Paşa'ya kadar Arap ve Acem edebiyatlarının tesirinde gelişen Türk edebiyatını birinci devre, Akif Paşa'dan itibaren Batı edebiyatından ve halen devam eden süreci de ikinci devre olarak nitelemektedirler. Bu iki büyük devreyi alt başlıklar halinde ara dönemlere ayırarak incelemişlerdir” (Sağlam,2006: 13). Yine bu dönemde edebiyat tarihi çalışmalarındaki edebiyat tarihimizde önemli isimlerden birisi de İbrahim Necmi Dilmen'dir.⁸

Edebiyat tarihi çalışmalarında temel mesele objektif bir şekilde eserleri değerlendirmektir. Fakat bu konu gerçekten zor bir meseledir. Tüm eserlere ulaşmak, bütün türleri değerlendirecek edebiyat bilgisine sahip olmak, devri bilmek, şahısların biyografilerine eksiksiz

2 Şehabeddin Süleyman, Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye, İstanbul: Sancakyan Matbaası, 1328.

3 Faik Reşad, Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye, İstanbul: Zerafet Matbaası.

4 Ali Ekrem, Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye, cüz. 1, İstanbul, 1328.

5 Köprülüzade Fuad, Türk Tarih-i Edebiyatı Dersleri, İstanbul, 1329,

6 Mehmed Hayreddin, Tarih-i Edebiyat Dersleri, Konya: Vilâyet Matbaası, 1330.

7 Köprülüzade Mehmed Fuad ve Şehabeddin Süleyman, Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1332.

8 İbrahim Necmi, Tarih-i Edebiyat Dersleri, 2 cilt, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1338.

ulaşabilmek gibi. Ahmet Hamdi Tanpınar bu sorunu şu şekilde ifade eder: “Edebiyat vakıalarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, birbiriyle olan münasebetlerini ve dışarıdan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hülâsa her türlü vesikanın hakkını vererek bir devrin edebî çehresini tespitte çalışmak, edebiyat tarihinden beklenen seylerin en kısa ifadesidir” (Tanpınar, 1956:11).

Edebiyat tarihlerinde farklı yöntemlerle eserler ortaya konulur. Tür merkezli bir yaklaşım, şahıs merkezli bir yaklaşım ya da dönem merkezli yaklaşımlar bugüne kadar yazılan edebiyat tarihlerinde sıkça kullanılan yöntemler olarak yer alır. Bu incelemeye konu olan eserde nasıl bir yöntem izlendiği tespitte çalışılacaktır. Resimli Müntehabât-ı Edebiyye, Hicri 1329 (1911) tarihinde Mekatip-i İdadiye muallimlerinden Refet Avni ve Mektep-i Sultâni muallimlerinden Süleyman Bahrî tarafından kaleme alınan bir antolojidir.

Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemi şairleri ve yazarlarının edebî kişilik ve önemli eserleri hakkında bilgi verilir. Kısa biyografik bilgilerden sonra seçme metinler yer alır. Doğum tarihleri, ölüm tarihleri, aile bilgileri, eğitim bilgileri, yabancı dil bilgileri, siyasi kişilikleri, devlet yönetimindeki yerleri, Batı edebiyatından etkilendikleri isimler, dil ve üslup özellikleri, hangi edebi döneme tabi oldukları, ahengi akım mensubu oldukları ve hangi eserle edebiyat dünyasında yer aldıkları ele alınır.

1. Şahıs Seçimi ve Şahısların Edebi Özellikleri

İlk ele alınan şahıs Tanzimat dönemi Türk edebiyatının kurucusu olan Şinasi'dir. Şinasi'nin Paris'e maliye eğitimi için gönderilmesi ve orada Fransız Lamartin ve Renan ile tanışıp edebiyata yönelmesi ve gazeteciliğine değinilir. Şinasi'ni eserlerinin az fakat etkisinin fazla olması ön plana çıkarılır. Edebiyatımızda birçok ilki gerçekleştiren Şinasi'nin tenkitçiliği ülkemizdeki ilklerden biri olarak nitelendirilir.

Ziya Paşa'nın genç yaşında Arapça, Farsça ve Fransızca eğitimi alması, mutasavvifâne söz söylemeyi sevmesi ve hürriyete düşkünlüğü ön plana çıkar.

Sadullah Paşa, Sadullah Paşa; âlim, siyasi ve şair olarak nitelenir. Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgili önemli kararları olmuştur. Rüştüye Mekteplerinin düzenlenmesinde önemli rol oynar. Sadullah Paşa iyi derecede Fransızca bilir.

Namık Kemal ile Şinasi özdeşleştirilir. Kemal'in kendine has bir üslubu, söyleyiş tarzı ve dili vardır. Namık Kemal'in zirve eserleri olarak “Celâleddin Harzemşâh” ve “Cezmi” isimli eserleri gösterilir. Namık Kemal'in fikir dünyası belirgindir. Şiirlerindeki dil ve üslup; sadelik, şiddet ve acıcılık kelimeleriyle karşılanır.

Recâizâde Ekrem'in Tâ'lim-i Edebiyât'ının önemi vurgulanır. Ekrem'in eserlerinde Arap ve Acem edebiyatının etkisinden dolayı duygusallık ve gelenekselliğin ön planda olduğu belirtilir. “Takdir-i Elhân'ın eleştiri, “Zemzeme” isimli eseri ise şiir kitabıdır. “Atâlâ” tercümesi Fransızcaya hâkim olduğunu gösterir niteliktedir.

Hamit'in, ölümü tema alan eseri “Sahra”dır. Şair, dünyayı kendi hayaliyle kıyasladığında dünyayı sönük ve renksiz bulur. Kendi duygularıyla renklendirir ve bir hüviyete kavuşturur. Samipaşazade Sezâi Bey, Sergüzeşt romanı ile özdeşleşen yazarın realist tavrı öne çıkarılır. Sezâi Bey'in ince ruhlu bir insan olduğu, üslup olarak da sade ve temiz bir Türkçe kullandığı tespit edilir.

İsmâil Safâ, kelimeleri kendi zevk ve arzusuna göre istediği şekle sokabilen şair için “şâir-i

mâderzâd”(anadan doğma şair manasında) kavramının kullanıldığı ifade edilir.

Arapça, Farsça ve Fransızca’yı bilen Tevfik Fikret’in hem gelenekten hem de modernizmden beslendiği ve Fikret Bey’in Osmanlı Edebiyatı’nın çizgisini değiştirdiği anlatılır. Servet-i Fünun’da dersler veren şair, iktidarın hışmına uğrayarak meşrutiyet devrine kadar sessiz kalır. Güzel kelime seçme konusunda bir yeteneğe sahiptir. Söyleyiş şekli, ince fikirlerle süslü ve güzeldir. Eserlerinde hayalden ziyade his ve fikir hâkimdir. “Haluk’un Defteri”, “Rubab-ı Şikeste” kadar etkili olmamıştır.

Hâlid Ziyâ Bey, Avrupa’da eğitim görmesi ve Edebiyat-ı Cedide’nin üyesi olması ön plana çıkarılır. Batı Edebiyatının derinliklerini, inceliklerini edebiyatımıza uygulayan yazarın “Mâi ve Siyah” ile “Aşk-ı Memnu” romanları delil olarak gösterilir. Üslubu ile Osmanlı edebiyatı’nda bir ekol tesis eden Halid Ziya Bey’in kendinden sonraki gelen gençlere önderlik ettiği belirtilir.

Cenab Şehabettin, Şeyh Gâlip’in takipçisi olarak nitelenen şair, eleştirilere hedef olur. Eğitimini aldığı Hamid ve Sezai mektebinin en iyi öğrencisi olarak Cenab gösterilir. Cenab’ın şairliği iki şekilde değerlendirmeye tabi tutulur: “Bazen ince, hassas, ağlayan bir şairdir. Yazılarında bu hasta, melul neslin son ışıkla toprağa bakan bir yaprak hissi uyandıran süslü hassasiyeti görülür. Bazen ise Cenab, bütün zekiliğiyle yükseklerle, büyüklüklere konuşan fakat sınırlı daha şekli bir Hamîd ruhu taşır; kelimeleri bir kuyumcu hassasiyetiyle oluşturur. Kelimelerden mücevher kuleler, fıstık yeşili yollar, yasemin kokulu hayaller, gümüşten denizler yaratır. Kelimelerin birbiriyle çarpışmasını sever, aralarındaki özel ilişkileri bulur ve gözyaşları onda bir billur gibi dökülür.”

Halit Nâzım, (Ahmet) Reşid Bey, Osmanlı Edebiyat-ı Cedide’sinin pek önemli ve değerli bir şahsiyeti olarak değerlendirilir. Saray kâtipliğinden sonra Kudüs sancak beyi ve Lahip vâililiği görevlerinde bulunan. Fransızca bilen doğu ve Batı edebiyatına da hâkim olan bir şahsiyet olduğuna değinilir. Eserleri realist olup üslubu sağlam, samimi ve açık olan şairin edebiyat incelemeleri yaptığı makaleleri tavsiye edilir.

Nabizâde Nazım, Edebiyat-ı Cedide’de yer alan lirik tarzda şiirler kaleme alan üslubu ince ve sâde, nesri, nazımından daha kuvvetli olan bir sanatkâr olarak nitelenir. “Zehra” romanı ve “Fâtih” manzumesi sanatkârın ön plana çıkan eserleri olarak edebiyat dünyasında yer alır.

Ahmet Hikmet, küçük hikâyeler ve düz yazılar yazan sanatkâr gerçekçi özelliğiyle konu alınır. Yazılarını doğal bir tutumla kaleme alan yazarın son yazılarında eski edebiyat taraftarı görüldüğü tespiti yapılır. Dağmık yazılarından başka, “Haristan ve Gülistan”ın en büyük eseri olduğu ifade edilir.

Süleyman Nesib’in, ince, hazin bir şair olarak eserlerinde, endişeli bir özen gösterdiği ve ihtiyatlı bir üsluba sahip olduğu ifade edilir.

Rıza Tefik Bey, hatiplik, doktorluk, filozofluk ile uğraşan bir şahıs olmasına karşın şairlik kudreti ön plana çıkarılır. Yazılarında şahsiyetini gösteren, düz bir üsluba sahip, lisanı o kadar iyi olmayan, güzel şiir söyleyen bir şair olarak nitelenir.

Fâik Ali Bey, erken yaşta şiir yazmaya başlayan şairin üslûbu, geniş hayali ve nazik söyleyişi ile ortaya çıkan Edebiyat-ı Cedide’nin, Servet-i Fünûn heyeti edebiyesinin önemli bir üyesi olarak değerlendirilir.

Hüseyin Siret Bey, Edebiyât-ı Cedide'nin tanınmış simalarından olması ve tabiatın inceliklerini, derinliklerini anlayan hassas bir şair olarak ön plana çıkar. Sürgün hayatının şairin hayatında izler bıraktığı, gereksiz sözcüklerle yüklenen dilinin yetersizliği belirtilir.

Hüseyin Cahit Bey, fikirlerindeki ve üslubundaki sağlamlıkla edebiyat dünyasında yer alan bir şahıs olarak ortaya konur. Dergileri hakkında da bilgiler verilerek tavsiyelerde bulunulur: "Kavgalarım" özellikle okumaya yaraşır tarihi-eleştiri dergisidir. Buradan o dönemin edebiyat dünyası ile ilgili tarz ve cesur cevapları okuyarak bilgi edinilebilir.

Mehmet Rauf Bey, Edebiyat-ı Cedide'nin önemli bir ismi olması, insan ruhunun en derin köşelerine kadar inmesi, onu açıklaması ve incelemesi yönüyle ön plana çıkarılır. Zarif bir üslup, hislerinde ve fikirlerinde incelik ve bir asalet yazarın özellikleri olarak verilir.

İbrâhim Cehdi Bey, (Süleyman Nazif Bey) Servet-i Fünûn neşriyât-ı edebiyesinde yazılar kaleme alan nesirde kendini kanıtlayan bir şahıs olarak tanıtılır. Üslup ve edebi kişiliği şu şekilde ifade edilir: "Manzumelerinde ağır bir üslup, karanlık ve rehavet görülür. Edebi kişiliğinde nazik, ince bir tavır yerine katı, sert bir söylemi vardır."

Hüseyin Suad Bey, Hayatı eserlerine yansıtmada başarılı olan Komünist bir şair olarak nitelendirilir.

Celal Sahir, şiir okumayı çok seven üslubu sade bir şair olarak nitelenir. Nazımla ilgilenmesine karşın nesirde daha iyi olduğu ifade edilir.

2. Seçilen Eserlerin Tür ve İçerik Özellikleri

2.1. Nazım

Şinasi'nin "Münâcaat"ına Ziya Paşa'nın "Terkib-i Bend"ine Sadullah Paşa'nın "On Dokuzuncu Asır" manzumesine, Namık Kemal'in "Hürriyet Kasîdesi" ve "Vâveylâ" isimli şiirlere yer verilir. Recai Zâde Mahmut Ekrem'in "Vecd", "Tasvîr", "Ah Nijad", "Makber", "Yad Et", "Yakacak'da Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Alemi", "Zemzeme", "Hugo'dan", "Bir Kuş", "Hülyâda Bir Temâşâ", şiirleri seçilir. Abdülhak Hâmit'in "Türbe-i Fâtîhi Ziyâreti" ve "Makber" isimli şiirinden bir parçaya yer verilir. İsmail Safâ Bey'in "Kamere Hitâb", "Hastalık Eseri", "Kitâbullah", "Öksüz Ahmet", "Tevbe", "İhlâfe" ve "Şefâlet-i Bârda" şiirlerine yer verilir.

Tevfik Fikret'in "Sultâniye'ye", "Ferdâ", "Sis", "Vâlideleri Vefât Etmişti", "Verin Zavalılara", "Balıkçılar", "Hemşirem İçin", "Hasan'ın Gazası", "Kamis Yusuf", "Haluk'un Vedâi", "Ümid Ölmez!", "Ramazan Sadakası", "Derd-i Nihân", "Akşam", "Ninni", "Balıkçılar", "Karlar", "Yeşil Yurt", "Sabah Ezanında", "Kılıç", "Hayat", "Sabah Olursa", "Mâzi ve Âli", "Millet Şarkısı" ve "Nef'i" isimli şiirlerine yer verilir. Cenab Şehâbeddin'in, "Temâşâ-yı Hazan", "Saadet", "Diyojen", "Elhân-ı Şitâ" ve "Münâcât" isimli şiirlerine yer verilir. Reşit Bey'in, "Tefekkür-i Ulûhiyet", "Vâlideme", "Hatıra" ve "Her Zaman Görülür" isimli şiirlerine yer verilir. Nabizâde Nazım'ın "Fâtih" ve "Anadolu Hisarı'nda Bir Mezarlık" isimli şiirlerine yer verilir. Süleyman Nesib'in, "Hakikate Doğru", "Tebessüm-i Zılâm" ve "Hande-i Âdem" isimli şiirlerine yer verilir. Rıza Tevfik Bey'in "Serâb-ı Ömrüm", "İssiz Geceler", "Balaban Dağları" ve "Gelibolu'da Hamza Bey Sahili ve Ayaşma İçin" şiirlerine yer verilir. Fâik Âli Bey'in "Tabiden Evvel", "Mehtâb", "Mesire-i İlham" ve "Haymenişin" isimli şiirlerine yer verilir. Hüseyin Siret'in, "Gurubdan Sonra", "Yıkık Köy", "Mahmut Paşa'ya", "Ayşecik", "Nevâ-yı Hicran" ve "Bülbül" isimli şiirlerine yer

verilir. İbrâhim Cehdi Bey'in "Tekâsûf-i Âmâl", "Nağme-i Hayât" ve "Evgene Delacroix" isimli şiirlere yer verilir. Hüseyin Suad Bey'in "Hilâl-i Nev" ve "Tabut" isimli şiirlerine yer verilir. Celal Sâhir Bey'in "Babama", "Enin", "Girit", "Yas" gibi şiirlerine yer verilir.

2.2. Edebiyat Tarihi ve Tenkit

Şinasi'nin "Cerîde-i 'Askeriyye" isimli makalesinde Osmanlı'nın savaşmayı çok iyi bilen torunlarından, Türk milletinin evlatlarının asker olarak dünyaya gelmesinden ve askerlik için canlarını seve seve feda edebileceğinden bahsedilir. Devletin Asya ve Avrupa'daki geniş topraklarını korumak için bu askeri birimin kurulduğu dile getirilir.

Ziya Paşa'nın "Hukuk-u Muhâkem" makalesinde hukuk sisteminden bahsedilir. Bizdeki hukuk sisteminin şer'î hukuk olduğu ve içlerinde en sağlam olanının bu olduğunu ifade eder. Kur'an tebliğ edileli bin iki yüzden fazla olmasına rağmen herhangi bir bozulma olmadığını Fransa'nın oluşturduğu Mecellenin bunu taklitten ve tercümeden öteye gitmediğinden bahseder.

Namık Kemal; "Vatan", "İttifak" ve "İstikbal" isimli yazılarında Osmanlı devletinin ittifak ile geleceğinin güzel olacağını Avrupa'dan örneklerle açıklar. "Şâ'ir", isimli eserde şiirin ve şâirin tarifini yapar.

Samipaşazâde Sezai, "Bir Makale-i Edebiye"de, yabancı dil kullanımını ve edebiyatın sevdirilmesi gerektiğini anlatır.

Namık Kemal, Takrîz (Ta'lim-i Edebiyâta), sözün ve edebiyatın kudreti üzerinde durur.

Recaizade Mahmut Ekrem, Takdir-i Elhan'da edebiyatta mantık olmaz, fikir, his ve hayal olmalıdır görüşünü ileri sürer. Ekrem, bir şair şiirini ahlak dersi vermek için kullanmamalıdır. Şiir resim gibi olmalıdır düşüncesine sahiptir.

Halit Ziya Uşaklıgil "Hikâye" isimli makalede hikâye kavramını Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinden hareketle açıklar. Romantizm ve Realizm kavramlarını karşılaştırır.

Reşit Bey "Şiir Hakkında" isimli yazısında şair ve şiirin nasıl olması ya da olmaması hususunda görüş bildirir. Şairler, eski şairleri taklitten öteye gidememiştir. Bu da şiirin gelişmesi için iyi değildir. İnsanların yararlıdan ziyade gösterişli, güzel olanı tercih ettiğini söyler. Ernest ve diğerlerinin düşünceleri ile görüşlerini desteklemeye çalışır. Reşit Bey'e göre şiir, soyut olan güzeli anladığı gibi anlatan bir ruhun sesidir. Ününü anınca gönlüm zevkle doldu. Ey şiir, ey esaret altındaki güzellik, ben sana büyülenmişim, diyerek bu konudaki düşüncesini dile getirir. "Tecrübe-i Tenkid" de Tevfik Fikret'in "Rûbab-ı Şikestesini"ni değerlendirir.

İbrâhim Cehdi Bey, "Ebuzziyâ Tevfik Beyefendi"ye, isimli metinde edebiyat görüşlerini açıklar.

Fâik Ali Bey "Hasbihâl" isimli yazıda dil üzerine görüşlerini ifade eder.

2.3. Gezi Yazısı

Sadullah Paşa'nın "Charlottenbour Sarayı" isimli metninde Frederic'in Sarayı'ndan bahsedilir. Sarayın muhteşem bir görüntüsü olduğunu dile getirir. Şu mısralarda bunu destekler:

Bu bağda var garib hâlet

Şâyeste ona denilse cennet

Sadullah Paşa burayı temaşayı cennete benzetir. Ay karanlığının içinde sağda Frederic'in

solda zevcesinin mezarı görünür. Bunu kabirden çıkıp cennete girmeye benzetir. “Paris Ekspozisyonu” isimli gezi yazısında Paris’i ve orada açılan bir sergiyi anlatır. Namık Kemal “Bir Mektup” isimli eserinde Hüsnü Paşa konağından hareketle İstanbul’u anlatır.

Cenap Şahabettin “Sekizinci Mektup” isimli eserde yazar Kahire’den, Mısır’dan başlayan tren yolculuğunu anlatır. Yazar, trene binmeden önce gözlem yapmaya başlamıştır. Buradaki insanları anlatmıştır. Tren yolculuğuna başlamadan önce yaşananlar ve yolculuk esnasında gördüklerini anlatır. Bazen bir çöl tozuyla baş başa olduğunu, bazen gölleri, bazen de Nil nehrini ve hayat verdiği bölgeleri dile getirir. Yazar çöl tozu adeta kıyafetlerimizle dalga geçiyordu diyerek durumu özetler.

Hüseyin Cahit Bey “Hayât-ı Muhayyel” isimli eserde şimdiki âlemlerden pek uzaklara gitmiştik aramızda ebedi fırtınalarla cenkleşen denizler vardı diyerek başlar. Yazar hayalindeki köyü, insanları, hayatları tasavvur eder. Deniz kenarında yeşil küçük bir köy ve insanlar birbirinin hizmetçisi, dostu olan bir köy düşünür. İnsanların ve insani ilişkilerin çok iyi olduğu bir köydür yazarın muhayyilesindeki.

Samipaşazâde Sezai, “Adada Birkaç Gün” isimli gezi yazısında Heybeliada’yı “İkiyüzelli Kuruşa Bir Asır” isimli gezi yazısında ise Çamlıca’yı anlatır.

2.4. Felsefe

Sadullah Paşa “Ta’ziyetnâme” isimli eserde başına gelen kara haberden sonra bu metni kaleme aldığını dile getirir ve bu dünyada insanların ölüme karşı mağrur olmamaları gerektiğinden bahseder. Bunun herkesin başına geleceğini düşünerek teselli bulmaya çalıştığını ifade eder.

Recaizâde Mahmut Ekrem, “Tahattür” isimli metinde Nijad’ın bir bahar çiçeği kadar bile ömür süremeden göçüp gitmesinden söz eden yazarımız. Eskiden oğluyla birlikte gezdiği kırları hatırlar ama artık kendisi yoktur. Nijad’ın muhayyilesi ile birlikte. Bunun zorluğundan bahseder. “Zavallı Baba” da İstanbul’da birlikte çok güzel zaman geçiren baba oğuldan bahseder. Bunların iki vücut olduklarını ancak gölgelerini birbirinden ayırmanın imkânsız olduğunu dile getirir. Baba yaşlanmış oğul vefat etmiştir. Babanın dayağı, direği yıkılır. Zavallı baba acı çeker. Nejad Ekrem ölmüştür. “Bir Â’mâ Çocuğun Tahassürü” isimli metinde gözleri görmeyen bir çocuktan bahseder. Bu çocuk ne dağları, taşları, akan suları ne de baharın gelişini görebilmiştir. Bu durumdan üzüntü duymamaktadır. Ancak en sonunda bari sadece annemi görebilseydim demesi ile yürekleri burkar.

Samipaşazade Sezai, “Kardeşim Bâki Bey Merhûmun Kitâbe-i Seng-i Mezârı” isimli yazıda ölüm ile hayatı karşılaştırır.

Celal Sâhir Bey, “Ufûlün” isimli metinde erken yaşta ölen kızından bahseder. Onu toprağa vermenin güçlüğünden onun yerine başka ölecek olan hasta kişilerin, bedbaht hayat sürenlerin olduğundan bahseder. Bir noktada isyan etme noktasına gelir. Daha sonra hayatın normal akışına geçmesinden ve o gün duyduğu acının zamanla unutulmasından hüznü duyar. Kızına, bizden iğrenme diyerek özür diler.

Halit Ziya Uşaklıgil, “Mezar” isimli metinde mezarın sadece bir taştan oluşmadığı dile getirir. Burası ebedi istirahatgâhın beşiğidir. Burada kalp durur, gözler kapanır. Başka bir cihanın girişidir. Hayatın esiri olan ruh kutsal ışığını mezarda açar. Vücutta hapis olan ruh orada serbesttir.

2.5. Roman ve Hikâye

Namık Kemal'in "Cezmî" isimli romanındaki askerliğin önemi ile ilgili bölümden seçme yapılır, bir parça verilir. Reşit Bey'in "Şefkat", Ahmet Hikmet'in "Nakiye Hala", "Bir Damla Kan" hikâyesi seçilir. Hüseyin Cahit Bey'in "Hasta Çocuk" hikâyesine yer verilir. Mehmet Rauf'un "Mehtâb", "Bârân-ı Bahâr" ve "Bahr-ı Muhitte" isimli hikâyelerinden seçme yapılır. Samipaşazade Sezai'inin "Kediler" hikâyesine yer verilir.

2.6. Tiyatro

Hamid'in "Târik", "Eşber", "Nesteren", "Tezer", "Zeynep", "Finten" ve "Duhter-i Hindûden" tiyatro eserlerinden bir parça verilir.

2.7. Mektup ve Hatırat

"Abdülhak Hâmid Beyden Recâizâde Ekrem Bey'e Yeşil Memleket" isimli mektup da Hindistan'dan ve memleketin yeşile veda etmesinden bahseder. Ayrıca "Zemzemeyi nasıl okuduğunu anlatır.

"Abdülhak Hâmid Bey'in Sezâî Bey'e Bir Cevâbı"nda Çamlıca'nın güzelliğinden ve onun şiirlerine yansımından bahseder. Çamlıca'nın bir benzerinin ne Amerika'nın ormanlarında ne de İtalya'nın müzelerinde bulmak mümkündür ifadesi ile Çamlıca'nın önemini gözler önüne serer. Burada, hissettiği duyguları ve dostlarıyla birlikte yaşadıklarının muhayyilesini unutmanın mümkün olmadığını dile getirir. Çamlıca'yı sadece vatan olarak görmez aynı zamanda şairliğin doğduğu yer ve ana olarak görür.

Cenap Şehabettin "Eytâm-ı Şühedâ'ya" isimli eserde yirmi yıl önce küçük bir çocukken çok sevdiği babasının cepheye gidişini ve bu gidişle birlikte nelerin vuku bulduğunu anlatır. Babası ile vedalaşırken onu bırakmak istememesi, annesinin ve kendisinin babasının arkasından ağlayarak kalmasından bahseder. Şehadet şerbetini içtikten sonra ise o artık bizim gurur kaynağımızdır diyerek, küçük bir çocuğun yaşadığı elemi dile getirir.

Halit Ziya'nın "Gurub", "Seyyar-ı Feza", "Ağlarım", "Fırtına", "Muamma-yı Muallak", "Fevvare-i Ateşin", "Bir Kalb Ki Bir Mezar", "Zevce", "Şelale-i Münccemid", "Hayat mıdır?", "Ömr-i Tehi" ve "Ölümünden Sonra" isimli eserlerine yer verilir. Bu eserlerde günlük hatıralar ve düşünceler açıklanır.

Ahmet Hikmet "Dünyâ Yaratılırken" isimli makalede kadına olumsuz bir bakışla değinir. Hamit, "Garez" isimli bir yazıda iftira kavramını ele alır. Ekrem "Bir Manzara-i 'Ulviye" isimli metinde iki yaşındaki bir çocukla on yedi yaşındaki bir genç arasında geçen konuşmalar ve tavırlarına yer verilir. Cenap Şahabettin "Zâviye-i Felâsefe" isimli yazıları ile hatıralarını anlatır. Döneminde büyük ilgi uyandıran yazılardır.

Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr'dan alınan şiirinden sonra İstanbul'un güzellikleri ile ilgili bir yazısına yer verilir.

3. Edebi Subjektiflik/Değerlendirme(me)

Şahısların hayatları anlatılırken bilimsel ve edebi yaklaşımların yanında kişisel düşüncelere ve subjektif yaklaşımlara da yer verilir. Sadullah Paşa'nın "Abdülhamid'in lütf etmiş gibi yurt dışına elçi olarak gönderilmesi ile vatandan uzaklaştırılmıştır. Bu durum Sadullah Paşa'yı derinden etkilemiştir."

Ölmüş olan Şinasi için merhum ifadesi kullanılır. "*Bizde edebiyata ilk boy tekvini nefy eden İbrahim Şinâsi merhumdur*" (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:3).

Namık Kemal'in edebiyat yönündeki sıkıntıları siyasete olan ilgisi ile açıklanır. "*Yalnız, Kemal'in katili siyaset olmuştur*" (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:3). Namık Kemal'in İran edebiyatından etkilenmesi ikayet garibesi olarak nitelenir. "*Hayâlini Acemin sıklet ü ikayet-i garibesinden kurtaramamıştır*" (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:26).

İsmâil Safâ, edebiyat tarihinin en renkli simalarından birisidir şeklinde subjektif bir yaklaşımla anlatılır. "*Târih-i edebiyâtın en âhenkli, en râzih, en masum bir simâsı da İsmâil Safâ merhumdur*" (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:200).

Hâlid Ziyâ Uşaklıgil ile ilgili kıymetli, becerili ve değerli gibi subjektif değerlendirmeler yapılır. *Avrupa Mekteb-i Edebiyye-yi Osmanîyye'sinin müstesni ve mümtâz bir simâsı, Edebiyât-ı Cedîde'nin kıymettar bir 'âmili de Hâlid Ziyâ Bey'dir* (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:256).

Cenab Şehâbeddin, Edebiyât-ı Cedide'nin en belirgin, en seçkin isimlerindedir ifadesi ile abartılı bir anlatım seçilir. "*Edebiyât-ı Cedide'nin en mütebâriz, en mümtâz bir simâsı da Cenab Şehâbeddin Beydir*" (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:286).

Reşid Bey gâyet iyi huylu, mütevazı, fevkalade denecek bir zekâ ve hâfizaya sahip iftihâr edilecek bir siyâsi ve yazarımızdır benzetmeleriyle objektif yaklaşımlardan uzak bir anlatım tercih edilir. "*Âlem-i matbuâtı ciddi ve kıymetler makâlâtı, şaşadar ve müesser-i ilhân ve eş'ârı ile tenvir ve tezyin eden Reşid Bey Osmanlı Edebiyat-ı Cedide'sinin pek mümtâz ve muhterem bir zekâsıdır*" (Refet Avni; Süleyman Bahrî, 1329:319).

Bu tarz subjektif değerlendirmeler eserde çokça yer alır. Yapılan değerlendirmelerin bilimsel kriterlere uygun olmaması edebiyat tarihçiliğinin Türk edebiyatında gelişmesini engeller niteliktedir.

4. Sonuç

Edebiyat tarihimizde antolojik nitelikte verilen eserlerde edebiyat bilimini aydınlatır. Türk edebiyatında dönemi itibariyle bir ihtiyacı karşılamak için hazırlanan bu eserde şairlerin ve yazarların eserlerinden örnek metinler seçilir. Bu metinlerin türleri ise "mektup ve hatırat", "tiyatro", "roman ve hikâye", "felsefe", "gezi yazısı", "edebiyat tarihi ve tenkidi" ve "nazım"dır. Antolojiyi hazırlayan iki kişi olduğundan ve hangi bölümü kimin hazırladığı belirli olmadığından yapılan değerlendirmeler metin üzerinden hareketlidir. Antolojiyi hazırlayanlar seçtikleri metinler anlamında (bağlamında) objektif kriterler ortaya koymalarına karşın şair ve yazarlarla ilgili değerlendirmelerinde subjektif bir değerlendirme yapmışlardır. Bu da ülkemizdeki edebiyat biliminin eserin kaleme alındığı tarih itibariyle yetersiz olduğunun bir delili olarak karşımıza çıkar. Türk edebiyatı literatüründe çok tercih edilmeyen "Fikret dönemi edebiyat", "Osmanlı Edebiyat-ı Cedidesi" gibi terimsel kullanımlar edebiyat bilimi açısından tekrar değerlendirilebilecek isimlendirmelerdir.

Kaynakça

- Abdülhalim Memduh. (1306). *Târîh-i Edebiyât-ı Osmaniye*. İstanbul: Mahmudbey Matbaası.
- Ali Ekrem. (1328). *Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye*. İstanbul: cüz. 1.
- Faik Reşad, (tarih yok). *Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye*. İstanbul: Zerafet Matbaası.
- İbrahim Necmi. (1338). *Tarih-i Edebiyat Dersleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire. C.2.
- Köprülü, M.F.(1329). *Türk Tarih-i Edebiyatı Dersleri*. İstanbul: ss.80
- Köprülü, M. F.; Şehabeddin Süleyman, (1332). *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*. İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Köprülü, M. F. (1926). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Millî Matbaa.b. 2.
- Lanson, G. (1926). *Târîh-i Edebiyatta Usul*. (çev. Yusuf Şerif). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Mehmed Hayreddin. (1330). *Tarih-i Edebiyat Dersleri*. Konya: Vilâyet Matbaası.
- Polat, N.H. (2005). "Türk Edebiyatı Tarihi Çalışmalarının Neresindeyiz?". *Beşinci Türk Kültürü Kongresi-Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (17-21 Aralık 2002) Bildirileri Kitabı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. Edebiyat C. II. s. 4.
- Refet Avni; Süleyman Bahrî. (1329). *Resimli Müntehabât-ı Edebiyye*, İstanbul, Kanaat Matbaası.
- Sağlam, N. (2006). Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.4, S. 7, ss. 9-23.
- Şehabeddin Süleyman. (1328). *Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye*. İstanbul: Sancakyan Matbaası.
- Tanpınar, A. H. (1956). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.